

— ESSAY —

Een nieuwe verbinding tussen leef- en systeemwereld

Van bril naar brug

De Duitse filosoof Immanuel Kant (1724-1804) hield zich in zijn werk *Kritik der Reinen Vernunft* bezig met de manier waarop mensen de dingen kennen. De kern van Kants betoog is dat de dingen kennen afhankelijk is van de tijd – het momentum –, oorzaak en gevolg, de (emotionele) zwaarte en individuele omstandigheden en persoonskenmerken. In dit essay rekken we het begrip van het kenrooster van Kant op. We doen dat door het gedachtegoed van Habermas aan Kants betoog te liëren. Naast ruimte, tijd en causaliteit kleuren mensen waarnemingen met hun eigen ideeën en gevoelens.

TEKST MICHEL VAN DEN BRUN EN PATRICE VAN DE VORST

DE B VAN BRIL

Jürgen Habermas (1929) heeft de tweedeling tussen *Das Ding an Sich* en de waargenomen wereld opgetild naar een sociaal niveau. Hij herformuleert het individuele kenrooster als leefwereld. De leefwereld is een sociaal verband. Kennis, kunde, ervaring en zelfs de taal (kenrooster) spelen zich op een horizontaal menselijk niveau af. Communicatieve contacten zijn relationeel en mensgericht. De mens is hierbij het doel. De leefwereld bestaat uit betekenissen van sociale, relationele en menselijke waarden.

Als menselijke verbanden uitdijen ontstaan in Habermas' terminologie systemen waar mensen verticaal gebonden worden. Het individuele (concrete) kenrooster wordt uitgebreid met het (abstracte) kenrooster van het systeem. Mensen binnen systemen kijken niet louter met hun eigen bril naar de werkelijkheid, maar (ook) door de bril van het systeem.

Voor de systeemwereld zijn mensen geen einddoel maar een middel. De systeemlogica draagt een logische ruimte in zich om tegen burgers op te treden indien het voortbestaan van het systeem bedreigd wordt.

Het voortbestaan van het systeem zelf is niet de enige (rechts)grond waarop 'onmenselijk' optreden mogelijk wordt. Systeemdenken is in de eigen rationele zeepbel volledig ont-

daan van emoties, neurodiversiteit en biologische variatie op persoonskenmerken en oplossingsvaardigheid en daarmee (theoretisch) perfect. Op basis van deze perfectie (efficiency in managementtermen) worden individuele leefwerelden gemarginaliseerd en gedisciplineerd.

Als individuele mensen zich tegen het platgeslagen kenrooster van het systeem verzetten is de standaardreactie van het systeem dat dwarsdenkers 'de waarheid' nog niet onder ogen hebben gezien; zij dwalen. Volgens systeemdenkers is het slechts een kwestie van tijd voordat het verzet, via een beter begrip van het systeem en langs de eindeloze herhaling van de boodschap, tot inkeer komt en het systeem als bevrijding zal omarmen. In onze huidige systeemwereld staat de betekenis van 'economische waarde' centraal.

DE B VAN BOE

Steeds meer financieel dienstverleners vragen zich hardop af of het systeemdenken niet te ver is doorgeschoten. Naar de allegorie van de grot van Plato (427-327) is er een discrepantie tussen het kenrooster van de systeemwereld en uw eigen kenrooster. U bent wellicht in situaties gekomen waar uw kind ingeschreven moest worden voor Passend Onderwijs of dat uw demente vader een veilig onderdak zocht. U voelt op uw

klompen aan dat het systeem niet deugt en dat u, uw vader of uw kind niet centraal staan. Binnen uw financiële expertise, inzichten en oplossingsrichtingen herkent u de ongewisse uitkomsten van het ‘spookgeldspel van Draghi’ en stelt u zich vragen bij betekenissen als ‘economisch herstel’. Wellicht merkt u daar zelf niets van omdat u werkloos bent, een huis ‘onder water’ heeft staan of behoort tot de 30 procent van de Nederlandse bevolking die moeite heeft met (op tijd) betalen van de rekeningen.

Michel Foucault (1926-1984) heeft zijn levenswerk gemaakt van het denken over macht en overheersing. Hij beschouwt macht als een onvermijdelijke niet per definitie slechte kracht. Mensen willen dingen voor elkaar krijgen. Bij voorkeur samen met anderen, omdat gestelde doelen te groot zijn voor één persoon. Medestanders moeten gevonden, geboeid en gebonden worden op basis van argumenten, urgentie en sociale doelen. Dat is allemaal macht waar niets mis mee is.

Macht wordt een probleem – voor de ander – indien de laatste geen zeggenschap heeft over de eigen leefwereld en slechts ten koste van zichzelf ‘nee’ kan zeggen. In wetten als

de Participatiewet, de Wet Werken naar Vermogen, de Wet Langdurige Zorg en de Wet Maatschappelijke Ondersteuning is inmiddels sprake van overheersing. Evenals in het geval van ondernemers die slaaf zijn van aandeelhouders en/of platgedrukt worden door overheidsregels voor Arbeidsinzet- en omstandigheden, Milieu en Ruimtelijke Ordening.

Het systeem onderkent onvoldoende de ongewenste en ongewilde neveneffecten van de glijdende schaal van (reële en ideële) macht naar overheidsoverheersing. Er is in het systeem onvoldoende aandacht voor perverse (marktwerking) prikkels binnen geformuleerde wet- en regelgeving.

De meester van een slaaf wordt slaaf van zijn meesterschap. De meester (het systeem) lijkt de slaaf (burger) nodig te hebben om zijn doelen te bereiken, maar maakt zich daarbij afhankelijk van het bestaan van de slaaf. Op de meester rust hierdoor de (morele) verplichting alles voor de slaaf te regelen, zodat deze niet ten onder gaat.

Vrij naar het gedachtegoed van Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) is de meester niets zonder zijn slaven. Wij zien parallellen tussen de maatschappij-opvatting van Hegel

**“SYSTEMDENKEN IS VOLLEDIG ONTDAAN VAN EMOTIES,
NEURODIVERSITEIT EN BIOLOGISCHE VARIATIE OP PERSOONSKENMERKEN EN
OPLOSSINGVAARDIGHEID EN DAARMEE THEORETISCH PERFECT”**

en de huidige maatschappelijke situatie. Burgers krijgen als autonome zelfredzame individuen niet de kans eigen oplossingen voor hun persoonlijke problemen te bedenken. Het systeem staat variatie en diversiteit niet toe. Het systeem bepaalt de manier waarop burgers zich moeten gedragen in een bepaalde persoonlijke situatie. Burgers hebben de keuze tussen zich onderwerpen aan het systeem of ‘nee’ zeggen. Als gevolg waarvan het systeem moreel-ethische verplichtingen en verantwoordelijkheden over zichzelf afroept die het (economisch) niet kan waarmaken.

We vatten dit als volgt samen: onze economische en sociale realiteit is volledig losgezongen van Das Ding an Sich. De enige manier om de dingen te kennen lijkt via het kenrooster van het systeem.

DE B VAN BEVRIJDING

Is er dan geen enkele hoop? Zitten we vast in een in zichzelf ogenschijnlijk perfect alomvattend sociaal-economisch systeem? Zijn wij slaven van dit systeem? Nee, natuurlijk niet!

Foucault zegt het Hegel na: we houden als slaaf altijd de vrijheid om ‘nee’ te zeggen. Dat laatste gebeurt gelukkig steeds vaker hardop. Nee-zeggers mogen verstoken zijn van podia en parrhesia in de krappe publieke ruimte waar de middelmaat heerst, hen rest creëren van eigen podia via social media. Daarop kunnen zij via argumenten, cijfers en feiten parrhesia afdwingen voor de dwarsdenkers, de tegenstribelaars, de analisten, degenen met de vooruitziende blik.

‘Nee’ durven, kunnen en willen zeggen is de ommekeer die wij faciliteren. Wij willen burgers, bestuurders, ondernemers en wetenschappers samenbrengen die van hun vrijheid om ‘nee’ te zeggen, gebruik maken om gezamenlijk ‘ja’ te kunnen zeggen. ‘Ja’ tegen entameren van beter gefundeerde probleemdefinities op basis van een keur aan kenroosters. ‘Ja’ tegen de zoektocht naar oplossingsrichtingen die in de vorm van experimenten naast systeemoplossingen gezet kunnen worden. ‘Ja’ tegen de inbreng van individuele en gevarieerde kenroosters, waarin neurodiversiteit, eigenheid, intentionaliteit en casuïstiek onderdeel zijn.

In haar analyse van Das Ding an Sich zien wij een startpunt om elkaar weer te ontmoeten, vrij na te denken over oplossingen met een menselijk gelaat en ruimte in te nemen tussen de markt en de overheid. In een hervonden leefwereld kunnen oplossingen bedacht worden en ideeën ontstaan die de ‘betekenis van waarden’ centraal stellen, om de stichting New Financial Forum aan te halen.

Beslissingsbevoegde managers en uitvoerende professio-

“DE MEESTER VAN EEN SLAAF WORDT SLAAF VAN ZIJN MEESTERSCHAP”

Stichting Perikles

De Periklesstichting is een Ideeënfabriek van bestuurders, (ervarings)deskundigen en intrinsiek betrokken burgers (waaronder ondernemers) gezamenlijk sociaal-economische uitdagingen benoemen (Droomtafels), bespreken (Thematafels), oplossen (Werkbanken) en implementeren (Agora).

Perikles leefde van 495 tot 429 voor Christus. Hij was een charismatisch staatsman en veldheer, de ongekroonde leider van Athene gedurende de grootste culturele en politieke bloeitijd die de stad ooit gekend heeft. Door zijn persoonlijkheid en zijn optreden wordt de gehele periode ook ‘de eeuw van Perikles’ of ‘Gouden eeuw van Athene’ genoemd. Michel van den Brun is voorzitter en Patrice van de Vorst is secretaris van de stichting.

Meer informatie: www.periklesstichting.nl.

nals hebben als maatschappelijke middenveld helaas te veel ervaring met de wrijving tussen systeemwereld en de leefwereld van mensen. Zij zien het gebrek aan handelingsvrijheid binnen hun officiële functie. Zij ervaren het taakgerichte tekort om op het kenrooster van burgers te handelen. Zij zijn bereid hun menselijke gevoelens voor rechtvaardigheid, hulpvaardigheid en actiebereidheid in te zetten, maar kunnen en mogen dat nauwelijks vanwege de betalingsstructuur van het systeem.

Hun functie, begrensd door effectiviteit, productiviteit en efficiëntie biedt te weinig vrijheid en ruimte om een voorliggend vraagstuk daadwerkelijk op te lossen. En om het product of de dienst bedoeld voor de klant, de patiënt, de hulpvrager, de woningzoekende, de werkloze als maatwerk af te leveren.

DE B VAN BRUG

Het spook van angst en woede hoeft niet uit te monden in een revolutie, een meevoluitie is voldoende. Beleidsbeslissers (bij overheid en bedrijfsleven) die uit de eigen logica willen stappen, en om moverende redenen willen investeren in een nieuwe sociaal-economische orde, zijn van harte welkom in onze blauwe schuit. Samen met andere betrokken burgers kunnen wij een koers uitstippelen richting de veilige haven van een burgerdemocratie. Een hernieuwde Polis met een politieke, ondernemende en bestuurlijke elite die oplossingen bedenkt en ideeën genereert in inhoudelijke samenspraak met ‘*the wisdom of the crowd*’.

De Periklesstichting is hierbij niet meer dan de brug. Een brug tussen systeemwereld en leefwereld; van samen-zijn naar samen-leven. Een ruimte waar de vele betekenissen van waarden kunnen bloeien, en waar uw denkkracht handen en voeten krijgt. ■